PRZEGLĄD BIBLIOTECZNY 2012 z. 1
PL ISSN 0033-202X

ZUZANNA WIOROGÓRSKA
Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie
e-mail: z.wiorogorska@uw.edu.pl

TEORIA UGRUNTOWANA I JEJ WYBRANE ZASTOSOWANIA W BADANIACH Z ZAKRESU INFORMACJI NAUKOWEJ I BIBLIOTEKOZNAWSTWA

Zuzanna Wiorogórska jest absolwentką Wydziału Polonistyki oraz Podyplomowych Studiów Informacji Naukowej UW. Pracuje w Oddziale Wydawnictw Ciągłych BUW. Przygotowuje rozprawę doktorską na temat edukacji informacyjnej. Jej zainteresowania zawodowe i naukowe obejmują: edukację informacyjną, czasopisma elektroniczne, zastosowanie aplikacji Web 2.0 w bibliotekach, systemy zintegrowanego przeszukiwania zasobów elektronicznych. Sekretarz Komisji ds. Edukacji Informacyjnej Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, członek Komitetu Stałego Sekcji Information Literacy IFLA, członek Information Society for Knowledge Organization (ISKO) oraz Association Internationale Francophone des Bibliothécaires et Documentalistes (AIFBD). Wybrane publikacje: LOCKSS i Portico – projekty archiwizacji bibliotecznych zasobów elektronicznych. *Przegląd Biblioteczny* 2010, z. 1, s. 33-44; Poland. Information Literacy State-of-the-Art Report /June 2011/ [online]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ifla.org/files/information-literacy/publications/il-report/poland-2011.pdf>; Déja vu. Un point de vue polonais sur les bibliothèques universitaires françaises. *Bibliothèque(s). Revue de l'Association des Bibliothécaires de France* 2011, no. 59/60, p. 50-54.

SŁOWA KLUCZOWE: Metodologia badań. Teoria ugruntowana. Bibliotekoznawstwo. Informacja naukowa.

ABSTRAKT: **Teza/cel artykułu** – Celem artykułu jest przybliżenie założeń teorii ugruntowanej oraz pokazanie jej zastosowania w badaniach z dziedziny bibliotekoznawstwa i informatologii (informacji naukowej). **Metody badań** – Analizę podstawowych założeń teorii ugruntowanej oraz ich interpretacji przeprowadzono na podstawie najważniejszych publikacji A. Straussa i B. Glasera – autorów tej metody oraz K. Charmez – autorki najbardziej znanej jej modyfikacji. Zastosowania teorii ugruntowanej w badaniach z zakresu informacji naukowej i bibliotekoznawstwa śledzono na podstawie piśmiennictwa polsko-, anglo- i francuskojęzycznego zarejestrowanego w bibliograficznych i pełnotekstowych bazach czasopism, katalogach centralnych oraz cyfrowych repozytoriach. Punktem wyjścia było wyszukiwanie publikacji z lat 2000-2011, a następnie, na podstawie przeglądu ich bibliografii, wyszukiwanie wydawnictw wcześniejszych, odpowiadających celowi niniejszego artykułu. **Wyniki i wnioski** – Przegląd międzynarodowego piśmiennictwa, opisującego wiele przykładów zastosowania teorii ugruntowanej w INiB pokazał, że ta jakościowa metoda badawcza może być z powodzeniem wykorzystywana także na gruncie polskim do badania różnorodnych aspektów informacyjnych zachowań użytkowników, źródeł i usług informacyjnych.

WPROWADZENIE

Jak pokazują dane z Social Science Citation Index, teoria ugruntowana (ang. *grounded theory*, fr. *théorie ancrée*) jest jakościową metodą badawczą należącą do najczęściej obecnie wykorzystywanych w naukach społecznych (zob. Strauss & Corbin, 1990; Bryant & Charmaz, 2007). W Polsce nie jest tak popularna jak za granicą, ale znajduje zastosowanie głównie w socjologii. Autorem polskiego podręcznika teorii ugruntowanej jest Krzysztof Konecki (2000).

Nazwa „teoria ugruntowana" po raz pierwszy została użyta przez Barneya Glasera i Anselma L. Straussa w książce *The Discovery of grounded theory. Strategies for qualitative research* opublikowanej czterdzieści cztery lata temu w Stanach Zjednoczonych (Glaser & Strauss, 1967). Ta kluczowa dla omawianej metody badawczej publikacja została przetłumaczona na kilka języków – na polski dopiero po czterdziestu dwóch latach od pierwszego wydania (Glaser & Strauss, 2009), a na francuski – po czterdziestu trzech (Glaser & Strauss, 2010). Najprawdopodobniej wynika to z faktu, że nauka europejska (z wyjątkiem brytyjskiej) dość późno zainteresowała się nowym podejściem badawczym zaproponowanym przez Glasera i Straussa. Wcześniej, głównie w Stanach Zjednoczonych, powstawały artykuły dotyczące teorii ugruntowanej, które w dużej mierze były odpowiedzią na książkę Glasera i Straussa lub rozdziałami w większych monografiach poświęconych jakościowym metodom badawczym. Pierwsze próby wykorzystania teorii ugruntowanej podejmowano w psychologii, nauce o zarządzaniu, pielęgniarstwie i naukach o zdrowiu. Przeszukując WorldCat oraz licencjonowane światowe zasoby elektroniczne, znaczący wzrost liczby publikacji zauważa się dopiero od połowy lat 90. XX w. Wtedy też zaczęto częściej opisywać zastosowanie tej metody w badaniach socjologicznych.

Mimo różnorodności interpretacji i zastosowań metody ugruntowanej sięgający po nią badacze dość długo nie decydowali się na kompleksową konfrontację z jej oryginalną koncepcją zaproponowaną przez Glasera i Straussa. Na kolejną monografię poświęconą teorii ugruntowanej trzeba było czekać czterdzieści lat. Dopiero w 2006 r. Kathy Charmaz wydała książkę *Constructing Grounded Theory: A Practical Guide Through Qualitative Analysis* (Thousand Oaks, CA: Sage Publications). Polski przekład tej książki pod tytułem *Teoria ugruntowana. Praktyczny przewodnik po analizie jakościowej* tym razem ukazał się bardzo szybko, bo w 2009 r. (Charmaz, 2009). W 2007 r. wydany został podręcznik *The SAGE handbook of grounded theory* (Bryant & Charmaz, 2007).

DEFINICJA TEORII UGRUNTOWANEJ, JEJ POCZĄTKI ORAZ PODSTAWOWE ELEMENTY

Teoria ugruntowana to jakościowa metoda badawcza, która zakłada rozwijanie teorii przez systematyczne zbieranie i analizowanie danych. To wszechstronna metoda tworzenia teorii badawczej (Urquhart et al., 2009). Sabina Cisek (2007, s. 234), powołując się na polskie i zagraniczne źródła, przytacza też inne określenia teorii ugruntowanej: metodologia, podejście badawcze, strategia badawcza czy ogólna teoria metody naukowej.

Metoda ta powstała jako reakcja na tradycyjne metody budowania teorii stosowane w ówczesnej socjologii. Jej podstawę stanowi zakwestionowanie przyjętego dotąd oddzielania etapu gromadzenia danych empirycznych od ich analizy oraz budowania teorii od samego badania. W teorii ugruntowanej dąży się do systematycznego wysnuwania wniosków dotyczących ludzkiego zachowania na podstawie zbieranych danych empirycznych już w trakcie ich gromadzenia (Urquhart et al., 2009; Charmaz, 2009; Glaser & Strauss, 2009). Według autorów teorii jest to „odkrywanie teorii na podstawie danych systematycznie pozyskiwanych i analizowanych w badaniu społecznym" (Glaser & Strauss, 1967, p. 1). Tak więc głównym celem teorii ugruntowanej jest zbudowanie teorii (ang. *theory building*) wyjaśniającej badane zjawiska w trakcie prowadzenia badań, a nie zakładanie hipotez *a priori* i rozpoczynanie badań empirycznych po gruntownym przestudiowaniu literatury tematu. Aby uniknąć sugerowania się opiniami i postępowaniem badawczym innych badaczy, przeglądu literatury dokonuje się po przeprowadzeniu swoich badań i po analizie uzyskanych danych. Badacz ma zacząć pracę z otwartym umysłem, unikając przyjmowania wstępnych założeń. To nowatorskie podejście stanowiące kwintesencję teorii ugruntowanej spotkało się z dużą krytyką i szeroką dyskusją.

Oczywiście trudno jest wyobrazić sobie sytuację, w której badacz nie ma żadnego pojęcia o badanym zagadnieniu, zaleca się jednak, aby przed podjęciem pracy nie zagłębiał się w studiowanie jego dotychczasowej literatury, by nie miała ona wpływu na kodowanie zebranych przez niego danych empirycznych (Urquhart et al., 2009). Jak zauważa Tan (2010), może to sprawiać trudności nowicjuszom w danej dziedzinie, wymaga bowiem dużej samodzielności badacza. Z drugiej strony jednak podejście to może być szczególnie interesujące dla praktyków, którzy znają analizowane zagadnienie z własnego doświadczenia i dobierając różne techniki badawcze mogą poddać je badaniu zgodnie z procedurą teorii ugruntowanej, a następnie zbudowaną teorię skonfrontować z pogłębioną analizą literatury tematu.

Jak wspomniano wcześniej, teoria ugruntowana ma wiele różnych interpretacji i odmian implementacyjnych. Krzysztof Konecki, prekursor i propagator tej metody w polskich badaniach społecznych, w przedmowie do polskiego wydania książki Charmaz omawia sposób, w jaki autorka pojmuje metodę teorii ugruntowanej:

„Kathy Charmas widzi metody teorii ugruntowanej jako zestaw zasad i praktyk, a nie jako zbiór przepisów gotowych do zastosowania w każdym kontekście analityczno-badawczym. Duża jest tutaj rola badacza oraz tego, jakie metody wybierze w danej sytuacji, by dokładnie je zbadać i przedstawić w końcowym raporcie. Metoda jest więc na usługach kontekstu i praktycznej oceny sytuacji badawczej" (Charmaz, 2009, s. xii).

I to wydaje się być sednem metody teorii ugruntowanej: nie ma tu ścisłych reguł badawczych. Możliwe, że właśnie z tego powodu nie jest ona stosowana zbyt często, ponieważ może wydawać się niejasna i niedoprecyzowana. Trudno jest nawet wskazać jedną, ogólnie przyjętą definicję tej teorii. Sama Charmaz podaje cztery definicje: pozytywistyczną, interpretacyjną, konstruktywistyczną i obiektywistyczną. W *The SAGE handbook of grounded theory* wskazano ich aż siedem: pozytywistyczną, postpozytywistyczną, konstruktywistyczną, obiektywistyczną, postmoder-

nistyczną, sytuacyjną, jako metodę badawczą wspomaganą komputerowo. Stosując teorię ugruntowaną, warto więc zapoznać się z elementami definiującymi jej określoną interpretację i przestrzegać ich podczas pracy badawczej. Charmaz, przywołując różne prace Glasera i Straussa, wymienia sześć takich elementów:

1) jednoczesne zaangażowanie w zbieranie danych i analizę;

2) konstruowanie kodów i kategorii analitycznych opartych na danych, a nie na przyjętych z góry hipotezach powstałych w wyniku logicznej dedukcji;

3) stosowanie metody ciągłego porównywania, co wiąże się z tworzeniem porównań podczas każdego etapu analizy;

4) rozwijanie teorii na każdym etapie zbierania danych i analizy;

5) pisanie not w celu opracowania kategorii, określenia ich własności i związków zachodzących między kategoriami oraz ustalenie luk;

6) pobieranie próbek w celu skonstruowania teorii, nie zaś próbek reprezentatywnych dla populacji;

7) dokonanie przeglądu literatury po przeprowadzeniu niezależnej analizy (Charmaz, 2009, s. 12).

Podsumowując tę ogólną charakterystykę teorii ugruntowanej, można zacytować autorów *The SAGE handbook of grounded theory*: „podstawowa zasada jest prosta" (ang. *the basic rule is simple*) (Bryant & Charmaz, 2007, p. 303). Prosta i elastyczna – warto też dodać: teorię ugruntowaną można (i należy) dopasować do potrzeb swoich badań.

Od 2001 r. w USA ukazuje się czasopismo „Grounded Theory Review. An International Journal", indeksowane w SocIndex. Publikowane są w nim bieżące wyniki badań, w których wykorzystana została teoria ugruntowana. Dzięki temu szybko można zorientować się, że wykorzystuje się ją do badań z zakresu szeroko rozumianych nauk społecznych, m.in. w: socjologii, antropologii, etnografii, komunikacji społecznej i dziennikarstwie, zarządzaniu w przedsiębiorstwie, marketingu, pedagogice, badaniach z zakresu pielęgniarstwa, zdrowia publicznego, pracy socjalnej czy wykorzystywania systemów informacyjnych (por. Strauss & Corbin, 1990; Urquhart et al., 2009; Glaser & Strauss, 2009; Mansourian, 2006; Tan, 2010). Jak pisze Glaser: „teoria ugruntowana może być stosowana z powodzeniem przez badaczy w wielu dyscyplinach, jest to ogólna metodologia. Co ważne, niezwiązana z żadną konkretną dyscypliną" (za: Mansourian, 2006, p. 394)[1].

Jak już wspomniano, w Polsce prekursorem prac dotyczących teorii ugruntowanej jest socjolog Krzysztof Konecki z Uniwersytetu Łódzkiego. Stosował on tę metodę m.in. w badaniach nad procesem rekrutacji pracowników oraz kulturą organizacyjną w przedsiębiorstwach przemysłowych (Konecki, 1997).

Z kolei we Francji teoria ugruntowana znajduje zastosowanie głównie w badaniach związanych z zarządzaniem przedsiębiorstwami (por. Joannides & Berland, 2008; Gauzente, 1995). W zgłębianiu piśmiennictwa francuskojęzycznego przeszkodę stanowi poczwórne nazewnictwo tej metody, używane w literaturze wymiennie: *la grounded theory*, *théorie enracinée*, *théorie fondée* oraz *théorie ancrée*, która wydaje się w tej

[1] Wszystkie tłumaczenia fragmentów prac dotychczas nieopublikowanych w języku polskim są tłumaczeniami własnymi autorki niniejszego artykułu.

chwili najpopularniejsza m.in. zapewne za sprawą stosowania jej w niedawnym przekładzie książki Glasera i Straussa.

W trakcie przeglądu polskojęzycznej literatury tematu do celów niniejszego artykułu, odnotowano tylko jedną publikację, która omawia zastosowanie teorii ugruntowanej w informacji naukowej i bibliotekoznawstwie (INiB): artykuł Sabiny Cisek *Teoria ugruntowana w nauce o informacji – wybrane aspekty* (Cisek, 2007). W literaturze francuskiej jak dotąd nie ukazała się żadna publikacja opisująca wykorzystanie tej jakościowej metody badawczej w obszarze informacji naukowej i komunikacji (fr. *sciences de l'information et de la communication – SIC*)[2]. Natomiast w piśmiennictwie brytyjskim, o czym mowa będzie w dalszej części artykułu, badania oparte na teorii ugruntowanej są licznie reprezentowane.

ETAPY PRACY Z TEORIĄ UGRUNTOWANĄ

Jak metaforycznie pisze Yazdan Mansourian, „projekt badawczy bez rzetelnej metodologii jest jak chybotliwy budynek, który zawali się wcześniej czy później. Dobranie odpowiedniej metodologii jest kluczowym zadaniem każdego badacza przed rozpoczęciem pracy" (Mansourian, 2006, p. 386). Trudno się z tym stwierdzeniem nie zgodzić.

Celem niniejszego artykułu nie jest szczegółowe omówienie procedur badawczych, a raczej odesłanie do literatury przedmiotu, gdzie etapy pracy z teorią ugruntowaną są dokładnie opisane. Niestety, nadal nie przetłumaczono na język polski publikacji nazywanej „podręcznikiem teorii ugruntowanej" – *Basics of qualitative research. Grounded theory procedures and techniques* (Strauss & Corbin, 1990). Jest to książka napisana w przystępny sposób, w amerykańskim stylu znanym z wydanych w Polsce przez PWN prac Earla Babbie'ego czy Davida Silvermana, dotyczących ilościowej i jakościowej analizy danych (por. Babbie, 2008; Silverman, 2008). Zawiera zbiór wytycznych i procedur.

Jak już podkreślono wcześniej, teoria ugruntowana zakłada przede wszystkim brak hipotez wyjściowych. Po pierwsze zatem, zamiast hipotezy badacz stawia pytania, a następnie rozwija teorię na podstawie zbieranych danych, analizowanych na bieżąco. Badacz musi być przygotowany na odkrywanie zjawisk wcześniej nieprzewidzianych i niezakładanych. Brak hipotez wyjściowych wiąże się z brakiem obowiązku późniejszego ich weryfikowania. Pytania badawcze można nazwać hipotezami roboczymi (ang. *working hipothesis*). Po drugie – jak wcześniej wspomniano – aby uniknąć podświadomego ukierunkowania prowadzonych badań na podstawie modeli i wyników badań wcześniejszych, przeglądu literatury dokonuje się po zebraniu i analizie danych.

Kolejne etapy pracy to: faza kodowania danych (ang. *coding*), faza tworzenia not (ang. *memo writing*), sortowanie not (ang. *sorting*) i opisanie teorii (ang. *writing the theory*). Ostatnia faza, czyli opisanie teorii, prowadzi bezpośrednio do ogłoszenia wyników badania (Mansourian, 2006).

Przez termin „kodowanie danych jakościowych" rozumie się porządkowanie danych zebranych w trakcie badań i przyporządkowanie ich do wyodrębnionych kategorii. A zatem w fazie kodowania badacz po kolei

[2] We Francji informacja naukowa połączona jest z komunikacją. Powstanie dyscypliny SIC oficjalnie datuje się na 1975 r.

wraca do „warstw danych" (ang. *slices of data*) i koduje je w sposób koncepcyjny. Dane te mogą zostać wcześniej zebrane przy użyciu różnych technik badawczych (Glaser & Strauss, 1967, pp. 65-69). Wyróżnione kategorie tworzą potem niejako „cegiełki" do zbudowania teorii (etap sortowania), które można i trzeba z sobą zestawiać i porównywać (Urquhart et al., 2009; Mansourian, 2006; Tan, 2010). Opisanie teorii jest fazą końcową – do tego etapu badacz powinien mieć wystarczającą ilość materiału badawczego do przedstawienia badania w ustrukturyzowany, zrozumiały dla odbiorców sposób. Na rys. 1 przedstawiono w sposób schematyczny proces badawczy w teorii ugruntowanej.

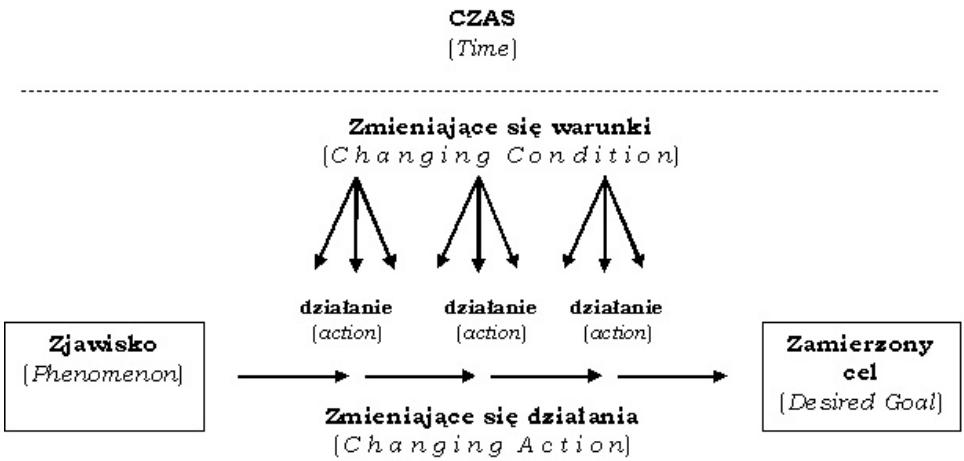

Rys. 1. Proces badawczy w teorii ugruntowanej (Strauss & Corbin, 1990, p. 145)

TEORIA UGRUNTOWANA W BADANIACH INiB

Niewielkie dotąd zainteresowanie teorią ugruntowaną w polskim piśmiennictwie informatologicznym i bibliotekoznawczym nie jest zaskakujące. Ogólnie w Polsce niewiele pisze się na temat metodologii badań w INiB. Poza wydaną siedemnaście lat temu książką Jerzego Ratajewskiego *Wybrane problemy metodologiczne informatologii nauki (informacji naukowej)* (Ratajewski, 1994) w języku polskim nie ma podręczników odpowiadających takim anglojęzycznym opracowaniom, jak np. *Basic research methods for librarians* (Powell, 1997) czy *Research methods in information* (Piccard, 2007), gdzie w przystępny sposób opisane są metody przydatne w pracy badawczej z zakresu INiB. W krajach anglosaskich badania bibliotekoznawcze i informatologiczne są dość zaawansowane, stąd być może silniejsze jest zapotrzebowanie na podręczniki metodologiczne. W obu wymienionych książkach teorii ugruntowanej poświęcono nieco miejsca. Autorka drugiej z nich, Alison Pickard nie uznaje jednak teorii ugruntowanej za metodę badawczą, a jedynie za proces analizy jakościowej, który może mieć wpływ na opracowanie metody. Warto zauważyć, że podobnego zdania jest Mansourian (2006). Pickard wymienia także tematykę badań INiB, które wykorzystywały teorię ugruntowaną: teorie zachowań w wyszukiwaniu informacji (ang. *theories of information-se-*

eking behaviour), identyfikowanie czynników wpływających na rozwój bibliotek akademickich, edukacja informacyjna dzieci, interakcja młodzieży z informacją elektroniczną. Każde takie badanie zaczyna się od ogólnego, otwartego pytania: „W jaki sposób użytkownicy angażują się w proces wyszukiwania informacji?". A dopiero w trakcie obserwacji i zbierania danych klaruje się dokładne określenie celu badania. Do określenia tego celu, a także do opracowania teorii badawczej potrzebne są bogate, głębokie dane (Piccard, 2007, pp. 155-158).

PRZYKŁADY BADAŃ

Europejskim ośrodkiem naukowo-akademickim INiB, który zapoczątkował badania z wykorzystaniem teorii ugruntowanej jest Uniwersytet w Sheffield. Od lat 80. XX w. regularnie powstają tam doktoraty wykorzystujące tę metodę jako główną metodę badawczą. Powstają także artykuły opisujące sam proces badawczy z wykorzystaniem teorii ugruntowanej, które innym badaczom mogą służyć jako pomoc do ich badań własnych (Mansourian, 2006; Tan, 2010). Duży dorobek Uniwersytetu w Sheffield nie dziwi – tamtejsza Information School (do sierpnia 2010 r. znana jako Department of Information Studies) jest od wielu lat wiodącym ośrodkiem INiB w Wielkiej Brytanii, znanym na całym świecie, podążającym za najnowszymi trendami w tej dziedzinie i tworzącym standardy w edukacji. Z ośrodkiem tym związany jest m.in. Tom Wilson, którego wkład w rozwój badań zachowań informacyjnych jest szeroko znany. Z takimi badaniami wiąże się konieczność zastosowania metod jakościowych wykorzystywanych w socjologii, a teoria ugruntowana jest właśnie jedną z nich. W Sprawozdaniu Sheffield Information School z 2010 r. napisano nawet: „Badanie metod naukowych jest tematem prac naukowych wielu członków grup badawczych Szkoły i w 2010 r. zaowocowało to kilkoma [*czterema* – ZW] artykułami omawiającymi teorię ugruntowaną" (*The Sheffield iSchool, 2010)*. Konkretnie, sheffieldzkie badania z wykorzystaniem teorii ugruntowanej skupiały i skupiają się wokół takich zagadnień jak: analiza zachowań w poszukiwaniu informacji (ang. *information seeking behaviour*), wykorzystanie informacji, uczenie się jako proces zdobywania kontroli nad źródłami informacji, badanie informacji, komunikacji i kultury organizacyjnej, rozwijanie nowych koncepcji opartych na indukcyjnej analizie danych, odkrywanie wspólnych modeli korzystania z zasobów informacji medycznej oraz badanie odbioru tych źródeł przez użytkowników, a także odkrywanie natury blogów i ich wykorzystania w szkolnictwie wyższym (Mansourian, 2006; Tan, 2010). Poniżej bardziej szczegółowo opisano dwa z przytoczonych badań. W obu wykorzystanie metodologii teorii ugruntowanej prowadzi do ukształtowania nowatorskiego sposobu badań użytkowników informacji. Oba te badania były przedmiotem rozpraw doktorskich.

1. Zjawisko przepływu wśród użytkowników sieci (ang. *Flow experience of web users*). Temat ten badał Steven Pace z Uniwersytetu w Canberrze (Pace, 2004).

Przepływ (ang. *flow*) to „stan, kiedy człowiek jest tak pogrążony w swoim zajęciu, że nic innego nie ma znaczenia. Doświadczenie to jest tak

satysfakcjonujące, że ludzie powtarzają je, nawet wielkim kosztem, wyłącznie dla czystej satysfakcji" (Cskíszentmihályi, 2005, s. 17-18). To koncepcja psychologiczna, którą stworzył amerykański psycholog węgierskiego pochodzenia Mihály Csíkszentmihályi. Pace w swoim badaniu skupił się na interakcji człowiek – komputer. Wyjściowe pytanie, które postawił to: Jaka jest natura przepływu doświadczanego przez użytkowników sieci zaangażowanych w wyszukiwanie informacji? Autor, jak sam przyznaje, „złamał" zasadę teorii ugruntowanej o nieprzeprowadzaniu przeglądu literatury przed przystąpieniem do gromadzenia danych. W jego przypadku, teoria ugruntowana została wybrana jako narzędzie metodologiczne właśnie po przeglądzie piśmiennictwa, które pozwoliło mu lepiej zgłębić badane zagadnienie i zdecydować się na zastosowanie tej metody. Dane zbierane były za pomocą częściowo ustrukturyzowanego wywiadu pogłębionego, w trakcie którego respondenci opowiadali o doświadczeniu przepływu w czasie surfowania w Internecie. Jednak zanim wywiad został przeprowadzony, badani otrzymywali opis zjawiska przepływu, tak by na jego podstawie mogli przywołać w pamięci, czy takiego zjawiska sami doświadczyli. Oprócz wywiadów respondenci byli proszeni o wypełnienie dwóch kwestionariuszy: jeden służył badaniu zewnętrzno-wewnętrznego poczucia umiejscowienia kontroli (ang. *internal – external locus of control*), a drugi – potrzeby poznania, jaką ma badany (ang. *the informant's need for cognition*). Gromadzenie i analiza danych odbywały się symultanicznie. Teorię wywodzono z danych, używając bezustannie analizy porównawczej na czterech etapach: generowania kategorii i ich właściwości, łączenia kategorii z ich właściwościami, ograniczania zakresu teorii oraz pisania teorii. Pierwszy etap analizy, nazywany otwartym kodowaniem (ang. *open coding*), zakładał identyfikowanie kategorii i właściwości danych. W następnym etapie analizy – kodowaniu teoretycznym (ang. *theoretical coding*) wracano do kategorii zakodowanych wcześniej i zestawiano je z kolejnymi propozycjami tak, aby tworzyły związki. W taki sposób uzyskano teoretyczny szkielet, będący podstawą do kolejnego zbierania i analizy danych. Ze wszystkich uzyskanych danych wyłoniono teorię, którą rozwijano, wprowadzając kodowanie selektywne (ang. *selective coding*) – jedynie w stosunku do koncepcji związanych z kategorią kluczową dla badania, czyli zjawiskiem przepływu. Zbierania i analizy danych zaprzestano, kiedy badanie osiągnęło wymagane nasycenie danymi. Końcowym etapem badania było opisanie teorii wyłonionej na podstawie teoretycznych not (ang. *theoretical memos*), które sporządzano na temat każdej z kategorii podczas kodowania. Pace podkreślał w swojej pracy, że twórcy teorii ugruntowanej traktowali ją jako metodę do budowania, a nie weryfikowania teorii. Dlatego wszystkie koncepcje powstałe w wyniku stosowania tej metodologii powinny być traktowane jako sugerowane, a nie – udowodnione. Rezultat badań to jedynie zestaw propozycji, a nie rozstrzygnięć.

2. Wykorzystanie blogów (ang. *Study of blog use*).

Badanie to przedstawione jest w pracy Jin Tan z Uniwersytetu w Sheffield (Tan, 2008). Wyjściowym problemem badawczym w tym przypadku było prześledzenie *wpływu wywieranego przez blogi na studentów w procesie uczenia się i stopnia ułatwiania przez nie dzielenia się wiedzą* (ang. *knowledge sharing* – na marginesie można dodać, że dzielenie

się wiedzą to popularny ostatnio temat badań, zwłaszcza w kontekście narzędzi oferowanych przez Web 2.0). Aby zbadać postawiony problem, Tan rozpoczęła od sformułowania serii pytań badawczych, które zadała 11 studentom korzystającym z blogów. Okazało się, że blogi wykorzystywane są do różnych celów, ale na ogół nie są kojarzone z celami edukacyjnymi, lecz raczej z potrzebami osobistymi czy rozrywkowymi. To wskazało Tan następną drogę badań oraz pytania, które zadała w późniejszym etapie, aby prześledzić podobieństwa i różnice w wykorzystaniu blogów i rozumienie przez studentów pojęcia „uczenia się". Jako narzędzia użyła, podobnie jak Pace, częściowo ustrukturyzowanego wywiadu pogłębionego. Przez cały czas prowadzenia badania, Tan porównywała nowe i wcześniej zgromadzone dane, analizowała ich podobieństwa i różnice, tworzyła kategorie i związki. Do analizy danych używała programu ALTAS.ti[3]. W efekcie uzyskała 12 kategorii oraz 22 noty bazujące na 217 zakodowanych danych. Jej badanie, na początku zmierzające głównie do prześledzenia wpływu blogów na zachowania edukacyjne studentów, rozszerzyło się o analizę teorii psychologicznych dotyczących identyfikacji społeczności sieciowych oraz powiązań społecznych. Dopiero po nasyceniu badania danymi i zakończeniu etapu ich gromadzenia i analizy, Tan przestudiowała literaturę tematu. Postępując zgodnie z założeniami teorii ugruntowanej, w przeciwieństwie do Pace'a, autorka przyznała, że dobrze postąpiła, zgłębiając literaturę po przeprowadzeniu badań – dzięki temu swoją teorię mogła wyłonić na podstawie danych uzyskanych w badaniu, a nie sugerując się opublikowanym wcześniej piśmiennictwem. Teoria, która powstała w rezultacie jej badania może okazać się przydatna do lepszego zrozumienia roli blogów w dziedzinie przetwarzania informacji przez ludzi (ang. *human information processing*).

*

Opisując stosowanie teorii ugruntowanej w badaniach INiB, można przytoczyć także artykuł Susan Leigh Star, która porównuje fasetową klasyfikację Ranganathana z tą właśnie metodą badawczą (Star, 1998). Autorka wychodzi z założenia, że zarówno Ranganathan, jak i Glaser i Strauss stworzyli swoje teorie jako swojego rodzaju manifesty sprzeciwiające się ówczesnym funkcjonalistycznym schematom *a priori*, głoszącym uniwersalizm (por. B. C. Vickery. *Faceted classification: A guide to construction and use of special schemes*. London 1960, cytowane za: Star, 1998, p. 222). W latach 60. XX w., kiedy powstawała teoria ugruntowana, amerykańska myśl socjologiczna opierała się głównie na badaniach ilościowych, zorientowanych na sondaże. Tymczasem z punktu widzenia zarówno teorii ugruntowanej, jak i klasyfikacji fasetowej uniwersum nauki, postrzega się jako nieskończone, otwarte i wciąż ewoluujące (Star, 1998, pp. 225-226).

ZAKOŃCZENIE

W przedmowie do polskiego przekładu książki Glasera i Straussa K. Konecki pisze o teorii ugruntowanej, że „metodologia ta dodaje odwagi etnografom, badaczom wielu pojedynczych przypadków, by nie bali się uogólniania i analizy teoretycznej"(Glaser & Strauss, 2009, s. xii).

[3] ALTAS.ti to program do wspomaganej komputerowo analizy danych jakościowych.

Dobrze by było, aby dodała ona także odwagi badaczom INiB, również nowicjuszom. Teoria ugruntowana wydaje się być bardzo dobrą metodą do badania różnorodnych aspektów informacyjnych zachowań użytkowników, źródeł i usług informacyjnych, a dokonania takich ośrodków jak Sheffield University wydają się to tylko potwierdzać. W polskim piśmiennictwie bibliotekoznawczym i informatologicznym wciąż mało pisze się o metodologii badań, zwłaszcza badań jakościowych, a o możliwościach stosowania w tej dziedzinie teorii ugruntowanej nie pisano dotąd niemal wcale. Można z tego wnioskować, że również niewielka jest liczba badań, w których po tę metodę sięgali polscy badacze INiB. Należałoby to zmienić – wszakże dobrze dobrana metodologia to kluczowa kwestia dla zapewnienia jakości badań naukowych, a przykłady zastosowań teorii ugruntowanej w badaniach INiB za granicą wskazują na duży potencjał tego podejścia metodologicznego.

BIBLIOGRAFIA

Babbie, Earl (2008). *The basics of social research* (4th ed.). Belmont CA: Thomson/Wadsworth.

Bryant, Antony; Charmaz, Kathy (2007). *The SAGE handbook of grounded theory*. Los Angeles, London: SAGE.

Charmaz, Kathy (2009). *Teoria ugruntowana. Praktyczny przewodnik po analizie jakościowej*. Warszawa: PWN.

Cisek, Sabina (2007). Teoria ugruntowana w nauce o informacji – wybrane aspekty. W: *Między przeszłością a przyszłością. Książka, biblioteka, informacja naukowa – funkcje społeczne na przestrzeni wieków*. Red. M. Próchnicka i A. Korycińska-Huras. Kraków: Wydaw. Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 233-239.

Csíkszentmihályi, Mihaly (2005). *Przepływ: psychologia optymalnego doświadczenia*. Taszów: Moderator.

Gauzente, Claire (1995). *La Grounded theory: une methode qualitative meconnue. Application au concept d'orientation marche*. Poitiers: Institut d'administration des entreprises. Universite de Poitiers.

Glaser, Barney G.; Strauss, Anselm L. (2009). *Odkrywanie teorii ugruntowanej. Strategie badania jakościowego*. Kraków: Zakład Wydawniczy NOMOS.

Glaser, Barney; Strauss, Anselm L. (1967). *The discovery of grounded theory strategies for qualitative research*. Chicago: Aldine Pub. Co.

Glaser, Barney; Strauss, Anselm L. (2010). *La découverte de la théorie ancrée: stratégies pour la recherche qualitative*. Paris: Armand Colin.

Joannides, Vassili; Berland, Nicolas (2008). Grounded theory: quels usages dans les recherches en contrôle de gestion? *Qualitative Research*, vol. 14 (supplement), pp.141-162.

Konecki, Krzysztof (1997). Time in the recruting search process by headhunting companies. In: *Grounded theory in practice, Ed. by A. Strauss & J. Corbin* (eds.). Thousand Oaks, London, New Dehli: Sage Publications, pp. 131-147.

Konecki, Krzysztof (2000). *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana.* Warszawa: PWN.

Mansourian, Yazdan (2006). Adoption of grounded theory in LIS research. *New Library World*, vol. 107, pp. 386-402.

Pace, Steven (2004). A grounded theory of the flow experiences of Web users. *International Journal of Human-Computer Studies*, vol. 60, pp. 327-363.

Pickard, Alison (2007). *Research methods in information*. London: Facet.

Powell, Ronald (1997). *Basic research methods for librarians* (3rd ed.). Greenwich Conn.: Ablex Pub. Corp.

Ratajewski, J. (1994). *Wybrane problemy metodologiczne informatologii nauki (informacji naukowej)*. Katowice: Wydaw. Uniwersytetu Śląskiego.

Silverman, David (2008). *Prowadzenie badań jakościowych.* Warszawa: Wydaw. Naukowe PWN.

Star, Susan L. (1998). Grounded classification: Grounded theory and faceted classification. *Library Trends*, vol. 48, pp. 218-232.

Strauss, Anselm; Corbin, Juliet (1990). *Basics of qualitative research: grounded theory procedures and techniques*. Newbury Park Calif.: Sage Publications.
Tan, Jin (2008). *Higher Education Students' Learning and Knowledge Sharing: a Grounded Theory Study of Blog Use. Knowledge Creation Diffusion Utilization* [online]. University of Sheffield [dostęp: 21.07.2011]. [Rozprawa doktorska]. Dostępny w World Wide Web: <http://etheses.whiterose.ac.uk/92/2/Jin_Tan_Thesis_FINAL.pdf>.
Tan, Jin (2010). Grounded theory in practice: issues and discussion for new qualitative researchers. *Journal of Documentation*, vol. 66, pp. 93-112.
The Sheffield iSchool [online] (2010). Information School. University of Sheffield [dostęp: 15.11.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://ischool.dept.shef.ac.uk/website/2010AnnualReport.pdf>.
Urquhart, Cathy; Lehmann, Hans; Myers, Michael D. (2009). Putting the „theory" back into grounded theory: guidelines for grounded theory studies in information systems. *Information Systems Journal*, vol. 20, pp. 357-381.

ZUZANNA WIOROGÓRSKA
The University of Warsaw Library
e-mail: z.wiorogorska@uw.edu.pl

GROUNDED THEORY AND ITS SELECTED APPLICATIONS IN LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE RESEARCH

KEYWORDS: Methodology of research. Grounded theory. Library science. Scholarly information.

ABSTRACT: **Objective** – The objective of this article is to present the presumptions of the grounded theory and its application in the research conducted in the field of library and information science. **Research method** – The analysis of the basic presumptions of the grounded theory and their interpretations was based on the most important publications by A. Strauss and B. Glaser (the authors of the method) and K. Charmez (the author of the most known modification of the method). The applications of grounded theory in the library and information science research were studied on the basis of Polish, English and French literature recorded in journal bibliographies and full-text databases, union catalogs and digital repositories. The starting point was the search for papers published in the years 2000 to 2011. References from those publications helped to extend the search to earlier papers on the topic in question. **Results and conclusions** – The survey of the international literature on the issue of grounded theory application in library and information science proved that this qualitative research method may successfully be applied, also in Poland, in the research on various aspects of information users' behavior, information sources and services.

Tekst w wersji poprawionej wpłynął do Redakcji 16 listopada 2011 r.